

— בחלקו העיקרי (עד פסוק כ"ד) על סדרי הבריאה שבספר בראשית ומלמדנו כדרך התורה על התהוות העולם. לפנינו שיר לימודי נשגב. המשורר מתאר את העולם על כל יפיו והדרו, כרוח הדמיון הטובה עליו, בשיר זה אין האדם כי אם אחד הברואים, אמנם האחרון והרם במעלה, ועם זאת רק חוליה אחת בשלשלת הבריאה. פעמיים מיוחד עליו המשורר את הדיבור: מצמיח הציר לבהמה, ועשב לעבודת האדם, להוציא לחם מן הארץ. ויין ישמח לבב אנוש, ולחם לבב אנוש יסעד (פס' י"ד, ט"ו), יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (פס' כ"ג). הבריאה, רובה אם לא כולה, מכוונת אל האדם, היא אינה באה אלא לתועלתו ולהנאתו, ותפקידו הוא בחיים מוגדר רק במלים ספורות, ביתר דיוק: הוא אינו אלא גרמז. ואין האדם נושא השיר, כי אם הבריאה כולה, והיא המספרת כבוד אל. פעמיים מביע המשורר בקריאה נרגשת את רגשי התפעלותו והערצתו את הבורא במישרים; בראשית השיר: ה' אלהי גדלת מאד, הוד והדר לבשת; ובסוף הלקו העיקרי: מה רבו מעשיך, ה', כולם בהכמה עשית, מלאה הארץ קניניך. הקונה וקניניו — הוא נושא השיר.

אף פרק ח' הולך בעקבות מעשה הבריאה שבספר בראשית, ואף הוא משבח ומרומם את הבורא. אולם כאן העיקר לא כלל הברואים, כי אם האדם, היוצא מכללם, אשר מעמד לו משלו — לא רק לגבי שאר הברואים, כי אם גם לגבי הבורא. השיר לא זו בלבד שהוא שיר תהילה לאלהים — הוא גם שיר תהילה לאדם.

השיר כולו פניה אחת ישירה אל אלהים, ועל כן כתוב רובו ככולו בנוכח; ואילו בפרק ק"ד באים נוכח ונסתר חליפות. הפניה נובעת מן הרגשות הנעלים שבלב האדם: הכרת טובה, התפעלות, הערצה, הכנעה, ובצדה גאות האדם המכיר בערכו וביחודו. תמצא כאן גדולת האדם וענותנותו. הוא שיא הבריאה, ועם זאת רק אחד הברואים, אך יעדו המיוחד מוציאו מכללם וקובע את מקומו בעולם.

גם שיר זה פותח בקריאה נרגשת: ה' אדוננו, מה אדיר שמך בכל הארץ, ובאותה קריאה הוא מסתיים. המשורר מצהיר הצהרה חגיגית, כי שבת אלהים בפי כל בריותיו ושמו נערץ בכל ארצות תבל. (התואר „אדיר” ביחס לאלהים בא במקרא עוד פעמיים: נאור אתה, אדיר מהרררטרף (תה' ע"ו, ה'); אדיר במרום ה' (תה' צ"ג, ד'). אל הקריאה מתלווה משפט זיקה: אשר תנה הודך על השמים. הצורה „תנה” בלתי מוסכרת, ואף התקונים שהוצעו אינם מניחים את הדעת. שעורה: נתת. לשמו האדיר של אלהים בכל הארץ מקביל הודו על השמים: ארץ ושמים צמודים, והארץ קודמת. לסדר זה השווה בראשית ב', ד':

מה אנוש?

הרהורים על תהלים פרק ח'

ו. קלנר

שנים הם מזמורי תהלים העוסקים במעשה הבריאה, ושניהם פאראפראזה פיוטית לתאור שבספר בראשית: פרק ק"ד ופרק ח'. פרק ק"ד שומר — בסטיות אחדות

פסוק ז'. שלושת פירושי הפועל מזוגים כאן: בראת, הועדת את מקומו וקבעת לו מטרה, כוונה. לפירוש האחרון השווה: ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (ברא' א'). מן הכלל "מעשה אצבעותיך" עובר המשורר אל הפרט "ירה וכוכבים". אירה חגיגית אופפת את דברי הפסוק, מעין האירה השורה בברית בין הבתרים: הבטגא השמימה וספר הכוכבים (ברא' ט"ו ה') ובישעיה מ', כ"ו: שאו מרום עיניכם וראו, מי ברא אלה? המוציא במספר צבאם וכו'.

אין מעבר ישר מפסוק זה לשלאחריו: מה אנוש, כי תזכרנו ובן־אדם, כי תפקדנו, ויש להשלים, "אקרא" או כדומה. שוב פורץ המשורר בקריאה נרגשת: הוא מביע את קטנותו ואת התבטלותו המוחלטת: לא כדאי הוא האדם שיוכור אותו האלהים וישים אליו לב. (גימא אחרת באיוב ז', י"ז: מה אנוש, כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ותפקדנו לבקרים, לרגעים תבחננו. כאן לרעתו ובמזמור לטובתו). "אנוש" בא לפרקים במקרא לבטא את חולשת האדם ואת אפסותו: אנוש כחציר ימיו (תה' ק"ג, ט"ו), ידעו גוים אנוש המה (תה' ט', כ"א), אף כי אנוש רמה (איוב כ"ה, ר'). — כי אראה שמיך: רק כאן מדבר המשורר בגוף ראשון, לא למען הבליט את עצמו, כי אם כדי להביע את ענותנותו ואת הכנעתו. הכנעה זו יסודה בדעת אלהים ובאמונה בו, הכנעה מרצון — ולא שעבוד מאונס. ההכנעה נובעת מקרבו, מהתרשמותו והתפעלותו, ואל הרגשות הנעלים האלה מתלוות הכרת הטובה שאלהים עושה עמנו, אף כי אינו ראוי ואינו כדאי. — "מה אנוש כי תזכרנו" בא לעומת "מה אדיר שמך בכל הארץ".

והנה — מה מתמיה הדבר! אל קטנותו של האדם והכנעתו נצמדת גדולתו והכרת יחודו בעולם.

ותחסרהו מעט מאלהים. מה נועזת ר"ו זאת, המעביר רה אותנו באורח בלתי צפוי מן הקצה אל הקצה, מצניעות לגאווה, מהתבטלות האדם בפני הבורא להכרת ערכו כשיא הבריאה! אלהים: ספק אם הכוונה לאלהים או למלאכיו. — השפעת ספר בראשית מורגשת בדברים נעלים אלה: האדם דומה לאלהים — הלא הוא נברא בצלמו, אך לא ישוה לו לעולם. אנו יוצאים ולמדים זאת מחטא האדם הקדמון וממעשה מגדל בבל. ה"מעט" שבפסוק שלנו בא להעמיד את האדם על הגבולות שהוצבו לו, ואף על פי כן — ראה זה פלא — הוא מרומם אותו ומוציאו משאר הברואים; מתמזגת בו קטנותו של האדם עם גדולתו. וגדולה זו לא הדעת היא, בחינת "הייתם כאלהים יודעי טוב ורע" — דעת זאת נבצרה מן האדם, — כי אם השלשון בשאר הברואים. אלהים מלך העולם

ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים; תה' קמ"ח י"ג: הודו על ארץ ושמים. הוד: תאר המלך, כמו להלן כבוד והדר. ה' הוא מלך העולם.

אל פסוק זה מצטמד אחר, והוא תמוה ומתמיה לאחר אותה הכרזה חגיגית על גדולת הבורא. דומה, כך שיעורו: האלהים האדיר ומלא הוד מבסס את כוחו בעולם ומבטיח את נצחונו העתיד מפי עוללים ויונקים, לרעתם של צורריו, למען השמיד את אויביו הרוחשים לו רגשי נקמה; האל הגדול לא זו בלבד שאינו מבוה את הפעוטות — מלכותו בעולם תעמוד עליהם, הם הם העתידים לנקום את נקמתו ולהכין את כסאו. הקטן כלי ומכשיר בידי הגדול, יתרה מזו, הגדול סומך על הקטן, שישתף עמו פעולה ויבטיח את שלטונו. — הרעיון, כי ה' קרוב לקטן ולא־קרוב אונים, רעיון מקראי הוא: הנה שתי דוגמות: לב נשבר ונדכה אלהים לא תבוה (תה' נ"א, י"ט), מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח... (ישע' נ"ז, ט"ו). כאן אלהים הוא הפועל ועושה; הוא הבא, "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים"; ואילו בפסוקנו אנו עתיד הקטן לפעול למען הגדול הוקוק כביכול לו ולעזרתו. ואין הוא זקוק: הלא האל בכבודו ובעצמו יסד את עוון מפי עוללים ויונקים, הוא אשר הפקיד את המשימה הגדולה בידם. רעיון ישראלי מקורי לפנינו: האדם לעולם שותפו של הקב"ה במעשה בראשית הנמשך והולך עד סוף כל הדורות.

בשני פסוקים אלה העמיד המשורר את גדולת ה' ואת קטנות האדם זו לעומת זו, אולם קטנותו זו אינה אלא זמנית ויחסית, ראשית דרכו בחיים. עתיד הוא לעשות לתיקון העולם ולהשלמת הטוב בו. זהו יעודו, המקרב והמדמה אותו אל קונו.

פסוק ד' מחזיר אותנו אל גדולת אלהים. אין הוא מכריז עליה כדרך הפתיחה — הוא לומד והוא מלמד החוצה ומסתכל בצבא השמים, ורבה התרשמותו עליה תוך מעשי הבריאה. המשורר יוצא בלילה והתפעלותו: כי אראה שמיך, מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננתה.

כי אראה: מדי ראותי. שמיך; השווה: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (תה' ק"ג, י"ט), ציורי מאד הביטוי "מעשה אצבעותיך" שאין לו אח במקרא. הבורא כאן כמוהו כיוצר מחומר, המשורר מצביע על הבריאה בהתהוותה; כן גם במלים המק"בילות: "אשר כוננתה"; ואילו בפסוק ז' בא "מעשי יד יך": הבריאה תמה ונשלמה, והאדם מושל בברר־אים הבודדים (מעשי ידיך, לי רבים); בפס' ד' נרמות מלאכת הבריאה, אך בריאה זאת אחת ואחידה: מעשה אצבעותיך. — כוננתה: הכתיב כמו ב"שתה",

דברי השיר ומקנות לו משקל מאין כמחזה. השווה :
 ימלכותו בכל משלה (תה' ק"ג, י"ט) ואף : ידעתי, כי
 כל תוכל (איוב מ"ב, ב') ; כאן אמנם הכוונה ליכולת,
 ולא לעצמים, אך הרעיון דומה : באה לידי ביטוי
 שליטה בלי מצרים. — המשורר עובר מן הכלל אל
 הפרט : ראשונה הוא מעמיד אותנו על יחודו של האדם,
 בשוותו לו תארי מלך (כבוד, הדר, עטרה) ; אחר הוא
 מזכיר את תפקידו המסוים והמיוחד לו, את שלטונו
 בברואים.

ושוב מעבר אחר מן הכלל אל הפרט : לאחר
 שנזכרו הברואים בדרך כלל (מעשי ידך, כל) בא
 המשורר לפרטם (צנה ואלפים כלם...), צנה : צורה
 ארכאית תחת צאן, בהמות שדי : חית השדה, והשווה
 יואל ב', כ"ב, שים לב ל"כלם" : הצאן והבקר לרשות
 האדם ולשרותו — בלא יוצא מן הכלל, לא כן חית
 השדה ושאר בעלי החיים : אין האדם משתלט על
 כולם, אך ברשותו לצוד את אשר ירצה, וגם" בא
 להדריג ולהרחיב את חוג פעולתו. — צפור שמים :
 שם כולל, כ"עוף השמים" שבתורה. — השיר אינו
 מביא את הברואים לפי סדר בריאתם, בו הם באים
 בספר בראשית, כי אם לפי קרבתם אל האדם : קל לו
 יותר להשתלט על הקרובים אליו, שקצתם כבר אילף,
 מאשר על הרחוקים העוברים בים או על פני השמים.
 — עובר ארחות ימים. יש מפרשים כי ביטוי זה
 מתיחס אל דגרייהים, ושעורו : העוברים ארחות ימים,
 וקשה הדבר מטעמי לשון ; ויש מפרשים, כי המשורר
 מרחיב כאן את הדיבור על יצורים אחרים שבים ור"ל :
 וכל העובר ארחות ימים, אך אין זה דרכו של המשורר
 לעבור מן הפרט אל הכלל, והן עבר שלוש פעמים
 מן הכלל אל הפרט ; ויש מפרשים שהכוונה לאדם
 הבונה ספינות ועובר בהן ארחות ימים, ופירוש זה
 מתקבל על הדעת. האדם מרחיב ערו בנפשו לעבור את
 הים על אף הסכנות הכרוכות בדבר, והעזתו זו מן
 התכונות המציינות אותו באשר הוא אדם. לא על בעלי-
 החיים לבדם הוא משתלט, כי אם גם על איתני הטבע.
 לפניו כר נרחב לפעולה : שדה (ארץ), שמים וים,
 ובשלתם ממשיל אותם אלוהים.

היה מי שהצביע על הדמיון שבין פסוקנו זה ואחת
 המקלות שבאנטיגונה של סופוקלס, אף קמינקא
 עומד על דמיון זה בהערה לתרגומו, המושפע
 ממזמורנו :

מכל אדיר בארץ

אין אדיר כמו האדם !

הוא גם ארחות ימים

על פני שבת תהום

בסערות תימן גוסע,

זמנהיגו, האדם שולט עלי אדמות. רצונו של אלהים
 בכך, והוא המשלים אותו במעשי ידיו.

את הרעיון הנשגב הולם מבנה הפסוקים המפואר :
 ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו.
 תמשילהו במעשי ידך, כל שתה תחת רגליו.
 לאחר ההקבלה שבפסוק ה' :
 מה אנוש כי תזכרנו
 ובן אדם כי תפקדנו

באים ארבעה כיאסמים זה אחר זה : תפקדנו —
 ותחסרהו וכך מצייני פעולה נמשכת והולכת, פעולה
 זו ; תמשילהו — שתה. העתיד : תזכרנו, תפקדנו,
 ותחסרהו וכך מצייני פעולה נמשכת והולכת, פעולה
 המתחדשת כל ימי האדם. הו"ו שב"ותחסרהו" איננה ו"ו
 ההיפוך, ואין היא הופכת עתיד לעבר, כי אם באה
 לציין ניגוד ותמיהה.

השוני שבכינויי הפעלים בפסוק ה' (תזכרנו...
 תפקדנו) ופסוק ו' (תחסרהו... תמשילהו) אומר דרשני.
 אחד המדקדקים קרא את הנו"ן שבכינוי *energeticum*
 נו"ן המציינת פעולה נמרצת, ויש לו על
 מה שיסמוך. הנה דוגמאות מספר : ואמרתי לא
 אזכרנו (ירמיה כ', ט'), זכר אזכרנו (שם ל"א, כ'),
 בגי הנף אשלחנו (ישע' י', ו'), אם יסתר איש
 במסתרים ואני לא אראנו (ירמיה כ"ג, כ"ד) ועוד.
 כוונת פסוק ה' שלילית ; כאילו בא המשורר להגיד
 לאלהים : אל תזכרנו, מודגשת הפעולה, ולא העצם
 שאליו היא מתיחסת. ואילו בכואו הכינוי האחר קיים שיר
 ויימשקל בין הפעולה והאדם שהיא מוסבת עליו, ואלו
 הים הפועל את הפעולה מתחשב עמו ושם אליו לב. הכי
 נוי ההוא מביע כוח-רצון ומרץ-הפעולה ; בכינוי זה אתה
 חש נימה של רוח ועדינות נפש. שתי דוגמאות מספר
 תהילים : כי בי חשק ואפלטתו, אשגבתו כי ידע שמי.
 יקראני ואענהו, עמו אנכי בצרה, אחלצהו ואכבדהו.
 ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (צ', י"ד—ט"ז) ;
 אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטהו ד', ה'
 ישמרהו ויחיהו, ואשר בארץ, ואל תתנהו בנפש אויביו
 (מ"א, ב' ג'). ואין זה סותר את תפיסתנו, שמיד אחרי
 פסוקים אלה בא : ה' יסעדנו בארץ דוי ; כאן פעולה
 ממשית ונמרצת.

תמשילהו במעשי ידך : פאראפראזה פיוטית לברא'
 א', כ"ח : ...ורדו בדגת הים וכו'. כל שתה תחת
 רגליו : זהו שיא תיאור כוחו של האדם ושלטונו.
 רב-רושם הוא המעבר הפתאומי מן העתיד אל העבר.
 שתה : הפועל מביע היגיונות. כל : אדיר כוחה של מלה
 קסנה זו המכילה בתוכה את כל הבריאה, עולם ומלואו,
 והעדר ה"א הידיעה מגביר את הרושם. שתי ההדג'
 שות הסמוכות : "כל שתה" מוציאות "כל" זה מכלל

פסוקים ב' ו'ג': הודו של אלהים על ארץ ושמים ;
העוללים ויעודם בעתיד ;

פסוקים ד' וה': גדולת אלהים במעשיו ואפסות
האדם ;

פסוקים ח' וט': פירוט שלטון האדם ;
פסוקים ו' וז': גדולת האדם ושלטונו בברואים ;
פסוק י': הכרזה על גדולת אלהים.

שני הצמדים הראשונים נושא אחד להם: גדולת
אלהים וקטנות האדם, וקיימת הקבלה בסדר הרעיון
נות: ב' וד' מתארים את גדולת אלהים, ג' וה' את
קטנות האדם. נושא ארבעת הפסוקים האחרונים גדולת
האדם. הצמד הראשון קובע את שלטונו בדרך כלל,
והצמד השני בא לפרטו. עומדים איפוא ארבעה פסוקים
כנגד ארבעה: אלהים — ואדם. המפנה הגדול חל
מ„ותחסרהר“ שבפסוק ו', ואין המבנה התחבירי הולם
את המבנה הרעיוני: מהמלים „כי אראה שמך“
שבפסוק ד' מתחילה פריודה, הנמשכת והולכת כמעט
עד סוף השיר, עד פסוק ט' ועד בכלל ; היא המגשרת
בין שני הנושאים.

לפנינו שיר קטן, והוא יצירה פיוטית גדולה. אחדות
בה ושלמות, דוגמת האחדות והשלמות שבנפש המשר-
רר, המאמין באלוהים וגם יודע את יחודו של האדם
— הכפוף אף הוא לחוקי הטבע, ועם זאת הוא מושל
בברואים, שהבורא המשילו בהם, לא רק כדי שייהנה
מהם ושיפיק מהם תועלת, כי אם בעיקר, כדי שיעשה
לתיקון עולמו. מעמד־ביניים לו לאדם, וחלק לו בשני
עולמות. גורלו הוא ויעודו כאחד.

בעד הגלים ההומים,
בתוך שאון משברים...
את בעלי כנף, קלי הדעת,
ילכוד ברשת אשר להם טמן,
וכל משפחות החיות ביערים
ואת היצורים אשר בימים
במכמתו הוא יצודם,
האדם הגאה...

(סופוקלס, אנטיגונה, פ' 333—348)

אותו פרשן עמד גם על שוני התפיסה: בעוד שהי-
משורר היווני מדגיש את גודל לבבו של האדם, אשר
אדיר ממנו אין הוא יודע בכל הבריאה, ומתפעל
מגדולת עצמו שאין לה ערוך, הרי בעל המזמור, עם
כל הכרת ערכו של האדם, מודה גם בקטנותו, והוא
יודע, כי אין גדולתו אלא מתת אלהים, אשר בדברו
הוא נברא ועל פי רצונו הוא חי ופועל.

ואין תימה, כי סיומו של השיר, כפתיחתו, בקריאה:
ה' אדוננו, מה אדיר שמך בכל הארץ. גדול אמנם
האדם על כל הברואים ורבי־פעלים הוא. אך גדולה
זו אין בה כדי להשכיח מלבבו את הכרת תלותו בבורא.
על כן אין קריאתו השניה בחינת הכרזה בלבד —
חוזרת היא ביתר שאת, כשהיא מנומקת ומבוססת
על מעשיו הגדולים של הבורא ועל פלאי בריאתו
שהאדם הנהו שיאה.

מן הראוי לעמוד עוד על מבנהו המופלא של השיר:
מתחלק הוא לארבעה צמדי פסוקים, אשר אליהם
מתלווה לבסוף הפזמון החוזר.